
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KÖLTŐI IHLETETTSÉG – VERSES DÍSZMŰVESSÉG

Fehér Ferenc: *Erdőtlen erdő*. Válogatott versek és kommentárok. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1995

A versek válogatója s a kötet összeállítója, Bori Imre a Forum szeptemberi könyvbe-mutatóján behatóan foglalkozott a könyv egy kissé talányos, némelyek szerint talán önellentmondástól sem egészen mentes címével, valójában a kötet szerkesztési koncepciójával. Legtöbb olvasóban ugyanis fölvetődik a kérdés, hogyan kell felfognia a címszó pár fosztóképzős jelzőjét: egyféle költői kedvtelésnek tekintse-e, játszadozásnak a bizarr jelentéssel; sajátos figura etimologicának-e, vagy pedig olyan nyelvi alakzatnak, amely jóval messzebbre mutat önmagánál, távolabbi összefüggések felé. A magunk részéről változatlanul úgy gondoljuk, hogy a versben semmi sem „történik” véletlenül, s hogy a költői megszólalás épp azért különbözik attól, ami nem az, hogy benne nincs semmi fölösleges, véletlenszerű, vagylagos, ami a kifejezés terhére, kárára lenne. A címről beszélve Bori Imre valójában nem is a szókapcsolat, a jelzős szerkezet értelmezésével foglalkozik, hanem csak közli azokat a tudnivalókat, amelyek közlése a kötet sajtó alá rendezőjének vállalt feladataiból következik. Miután kifejti, miért javasolta a verseket kísérő kommentárok közreadását, azaz olyan szövegek (többnyire naplójegyzetekből való vagy publicisztikai írásokból kiemelt szövegrészeket) közlését is, amelyek bármilyen módon, de szervesen összefüggnek a versekkel, illetve megkönnyítik az azokba foglalt lírai világ föltáratlan mélyeinek megismerését, beszámol filológiai munkájának részleteiről s eredményeiről: „Végigolvastuk tehát Fehér Ferencnek 1959. február 7-én kezdett és 1989. május 19-én megszakadt 2810 oldalnyi munkanaplóját, azután verskéziratainak ábécérendbe szedett gyűjteményét, valamint publicisztikai írásainak három megjelent kötetét. Ilyen és ennyi előkészítő munkáldokás nyomán jelent meg *Erdőtlen erdő* címmel Fehér Ferenc válogatott verseinek könyve. A címet is munkanaplójában találtuk: 1987. június 5-én választott az *Akác és márvány*, valamint az *Erdőtlen erdő* cím között, az *Akác és márvány* cím mellett döntve. Mi a költő szándékára is gondolva a másik akkor felmerült mellé szegődtünk, de az *Erdőtlen erdő* című versét nem soroltuk a válogatásba, mert nem tartottuk a költő verseinek első sorába valónak allegorizáló hagyományosságá miatt.” Ez a nálunk oly ritkán gyakorolt gondos filológiai módszer és elemző igényesség bátorítja

fel a recenzió íróját is, hogy tovább gondolja azt, ami talán magában e költői gondolkodás mechanizmusában sem a tudatosság jele, hanem inkább a nyelvi ráérzésről, a képpalkotó fantázia jó ösztönéről árulkodik. „A nyelvész urak jobban tudják, a költő jobban érzi”, mondja szerényen Arany János, másfelől azonban (noha nem tartja magát a szavak tudósának) azt sem rejti véka alá, hogy „... vagy kilenc évig ő is forgatta nyelvemléceinket s régibb íróinkat (. . .) és így ha talán nem *ért* is, de *sejt* a dologhoz valamit.” – Mielőtt azonban „továbbgondolnánk” a költő címadó ötletét, szóljunk még egy-két szót az ilyenfajta versgyűjtemények kiadásairól *általában*. A válogatott versek mindig egy bizonyos szándéknak megfelelő esztétikai szemléletet, felfogást, ízlést befolyásolni kívánó – tehát társadalmi célzatú és rendeltetésű – prezentált költészet. Ha a válogatás magáé a költőé, akkor abban legtöbbször önkifejezése lehetőségét ismervén fel, versanyagával is mint e lehetőség eszközeivel bánik; ha viszont a válogatóé, akkor az így összeállt könyv – a dolgok természetéből következőleg – rendszerint annak a véleményét is kifejezi a költőről és a prezentált versekről. A válogatás „mint olyan” tehát multhatatlanul különbözik az „összes” vagy az „összegyűjtött” versek nagy és masszív tömbjétől, amelyből magának az olvasónak kell leolvasnia, megformálnia a költői világ képét, közlésének karakterét és tartalmait. S ezen a ponton, ezeket fontolgatva jutunk el ismét a címadás kérdéséig, amiről főntebb azt a véleményt kockáztattuk meg, hogy inkább az ösztönösség, mintsem a tudatosság gyermeke. S jó, hogy Bori Imre ezt a spontán líraiságot – a kínálkozó egyéb lehetőséget mellőzve – messzemenően tiszteletben tartotta, még ha magát a címadó verset nem is érdemesítette arra, hogy fölvegye a kötetbe. Úgy véljük ugyanis, hogy azok a versek, amelyek közül válogathattott (s amelyek egy kötet megszerkesztéséhez a költőnek is rendelkezésére állottak egy adott időpontban, akármilyen számban is), inkább mint egyedi műalkotások nyújtanak esztétikai örömet és kielégülést, tehát mint a költő versalkotó eljárásának, versépítése módjának és természetének a tanulmányozására alkalmasak, de nem versegyüttesként, együvé tartozásukkal, egészként hatnak. Mindegyik darab a maga sajátos tematikájával, megmunkálásával, inventív hangvételével: megannyi költői erőpróba, szóból-mondatból faragott díszmű. Fa-egyed, de nem erdő, nem egyetlen hatalmas élménytömb kiszakadása, amely versekké való szét-hullása után is őriz valamit ősi elemeiből, eredeti anyagából. Aminek a révén a fákból erdő állhat össze. Csak nemrég volt alkalmunk bővebben kifejteni: az értelmiség nem csupán ilyen pályán mozgó, hasonló foglalkozású emberekből összeállt társadalmi réteg vagy osztály, hanem szellemi-lelki közösség: egyedeit a gondolkodás, a szemléletmód, a világfelfogás, az életforma, a szokások, a viselkedési sajátosságok kapcsolják össze. Az erdő analógiájára: az sem egyszerűen sok fával benőtt nagy terület, hanem az élővilág sajátos együttese, egymásra utalt flórával és faunával. Úgy gondoljuk, amikor a kötet versanyagát válogatta, Bori Imre is bizonyára hiányát érezte a versek szorosabb összetartozásának, egymást támogató erejének, ami sejtelemszerűen, kifejtetlenül, megnevezhetetlenül ott bujkált már Fehér szerencsés címválasztásában is. Ezért jó, hogy a versek legtöbbjéhez társul valamilyen emléktámasz, eligazító vagy legalábbis rávezető prózarészlet, amely a vers olvasóját elkalauzolja akár a versélmény csirájáig is, hisz közülük nem egy emberöltőnyi vagy még nagyobb távolságból küldött üzenetével szervezi értelmes egészé a lírai hangulatdarabokat, a felvillantott élményszilánkokat, magát az itt egy halomba hordott élettörmeléket. Mert Fehéré par excellence élményvers, énlíra a javából: még a gondolatinak szánt, ekképpen intonált, így megszólaltatott versszöveg mögöttes terében is ott villódzik az élmény, a személyes, az érzelmi elem az átéltség tanújaként, amikor

pedig az egymásra torlott évtizedek már rég homályba vonták, fölismerhetetlenné torzították a lírai situációt, és zavarossá tették az ihlet tiszta forrását. E jegyzet írójának magának is alaposan neki kell gyürkőznie, hogy az érzelmi visszhangokon túl (például a Tisza-parti vallomásokban) értelmileg is rekonstruálhassa a versalkotó mozzanatokot, a verses vallomás tárgyi elemeit, holott szinte személy szerint érzi magáénak minden képét, szavát, egész fogalmi készletét, gondolati összetevőjét, egy-két sorát meg éppen aposztrofálásnak is vehetné. Mégis teljesen átéli a vers lelki tartalmainak a hitelét, mint ahogy átérezheti minden más olvasó, aki akárcsak egy kissé is képes költői hangulatok megélésére. Ennek a titkát azonban már egy más irányba mutató gondolatsor fejthetné meg, aminek olyan címet lehetne adni, hogy A lírai hitel mint esztétikai érték. *Az Erdőilen erdőt* mint versegyüttest, mint lírai kötetet végeredményben hát nem a versek egységése, tematikai-hangulati és élményegysége teszi kompakttá, hanem az, hogy a besorolt darabok mindegyike a maga önálló koncepciójával járul hozzá benyomásunkhoz, hogy itt a költő (a válogató) minden hűrt meg szeretne szólaltatni: Fehér Ferencet nem pusztán a tájhoz, a nemzedékhez, a hagyományvilághoz, az adott létformánkhoz tartozó és ragaszkodó voltában, hanem az élet teljességének élményével gazdagon.

SZELI István

KITÁRULÓ NÉPI ÉPÍTÉSZETI ÉLETTÉREK

Beszédes Valéria: *Emberék és otthonok*. Életjel, Szabadka, 1994

Beszédes Valéria három részre tagolta könyvét, és ez a tagolás a tanulmányok szakmai értékrendjét is meghatározza. A legértékesebb tanulmányok a könyv első részében kaptak helyet. Ezekben a szerző felvállalja a bácskai és tágabb területek népi építésze elméleti kérdéseinek taglalását. A tanulmányok külföldön, különböző nemzetközi tanácskozáson hangzottak el.

Különösen értékes az első tanulmány, amelyben bemutatja a jugoszláv szakemberek háztípusokra vonatkozó elemzéseit Jovan Cvijictól egészen Aleksandar Freudreichig. Mennyi eltérő vélemény és módszer, amelyek soha nem születtek egységes népi építészeti tipológiát a valamikori „egységes” Jugoszláviában! A köztársaságonkénti megközelítés volt közkedvelt, mintha a határok az építészetre is érvényesek lettek volna. Még triviálisabb példák azok, amelyek a népek népi épületeiről beszélnek. Ez alól csak nagyon kevés kutató tudta kivonni magát.

A Dél-Alföldre vonatkozó jugoszláv kutatások eredményeit különös érdeklődéssel figyeltük, hiszen itt jelentkeztek a Vajdaságban található népi építészet magyarok által lakott házai is. Ezt a tényt azonban a jugoszláv kutatók egész sora figyelmen kívül hagyta, és szándékosan elhallgatta. Nem ismerik a magyarországi kutatások ide vonatkozó gyér eredményeit sem, vagy nem akarnak tudomást szerezni róluk. Hiszen nem az a baj, ha ugyanazt a házat a magyarországi kutatók *alföldi háznak*, a jugoszláv kutatók *pannon háznak* nevezik, hanem az, hogy különböző, egymástól eltérő genézist is költenek hozzá. Egyazon épülettípus így válik különböző nemzetiségűvé, attól függően, hogy milyen nemzet lakja. Így a kutatóknak a házak falai közé költözött nemzet történelméből kell